

ШУКАЧІ ЩАСТЯ, АБО «ПРИЗЕМЛЕНА» ІСТОРІЯ

Володимир Коцаренко

м. Краматорськ

Історія покликана служити шляхетній меті – збереженню і живленню зв'язку та передачі пам'яті від колишніх до майбутніх поколінь. Завдяки знанням про минуле небайдужі сучасники у будь-який час повинні мати можливість зазирнути до нього, щоб знати, яким воно було, намагатися збагнути, чому було саме таким, щоб робити висновки і прогнозувати свій подальший шлях.

Але нострадамусів – одиниці. Прикро, та більшість пересічних – або байдужі до минулого, або цікавляться ним обмежено, майже на побутовому рівні. Хоча, насправді, навіть цього достатньо, аби знати, які вони були – ті, хто жили задовго до нас, ходили по тій же землі, працювали на ній, мріяли, кохали, продовжували рід і при цьому були не сократами, не грушевськими – залишались звичайними людьми, а головне – предками нащадків, котрі тепер живуть посеред нас. Мимоволі кожен громадянин, якого цікавить минуле, підсвідомо розмірковує і порівнює, хто є кращий: ми - тепер чи вони – тоді, та в чому полягає зв'язок між нами і ними. Знання минулого застерігає сучасників від помилок попередників і надає корисну пораду: забуте і непокаране зло – найкращі союзники, які спільно руйнують щасливе майбутнє.

Історія від краєзнавців – це «приземлений» часопис людських доль, які нерідко були спрямовані на пошуки волі заради особистого щастя. У XVIII ст. життя прибулих на степові простори між річками Сіверський Донець, Бахмут, Казенний, Кривий і Сухий Торець, Ближня і Дальня Біленька, Бичок, Маячка та Черкаська було пов'язано із працею на землі, видобутком солі та захистом від усіх і всього, що могло заважати їх мирному існуванню. До 1775 року у цих місцях простягалася прикордонна територія. По столицях і великих містах панували амбіції і велика політика можновладців, а тут - у містечках, слободах, селах і хуторах – час поглинала буденність, вирували звичайні людські пристрасті та формувались стосунки між прибульцями звідусіль.

Коли до рук кріпака не йшла козирна карта

Життя у минулі часи нічим не відрізнялося від теперішнього. Хіба що гаджетів і дронів тоді не було, та на ярмарок селяни їздили бричкою, запряженою кіньми, а землю пахали волами. Все інше – традиційне, просте і зрозуміле, як Божий день, тому що у своїх проявах люди не зазнавали змін - залишалися такими, як у найдавніші часи. Наприклад, з азартом грали

у карти. Небайдужість до картярської гри серед шукачів щастя у згадані часи засвідчують документи, знайдені автором у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві.

Прихильникам історії Північної Донеччини добре відоме село Прелесне, яке належить до Краматорського району, де просто неба розташований унікальний архітектурно-етнографічний музей-садиба – філія Донецького обласного краєзнавчого музею. У XVIII ст. це поселення заснував надвірний радник Василь Бантиш - знакова особистість, чиє ім'я пов'язано з багатьма подіями локальної історії.

У Прелесному жив кріпак Василя Бантиша на ім'я Семен Пашков. Ніхто б про нього ніколи не дізнався, аби не судова справа, «героєм» якої він став навесні 1785 року.

Поміщик ставився до Семена з довірою і одного разу відрядив його до сусідньої Слов'яносербії виконати особисте доручення. Там, у селі Красному, де квартирував Володимирський гусарський полк, Пашков повинен був зустрітися з майором Караб'їним, забрати у нього гроші (75 рублів), коня, сідло і доправити їх панові. Все йшло за визначеним сценарієм, допоки лукавий не виніс на сцену спокусу. Кріпак Бантиша мав нездоланну пристрасть до гри в карти. Через неї він і потрапив до суду.

Того зловісного дня, гравці зібрались у хаті наглядача Мусановського. Крім Пашкова, грати в карти сіли музиканти згаданого полку. Карта до нього не йшла - він програвав. Можна лише уявити, як Семен нервував, жбурляючи на стіл перетасовану колоду і, лаючись, тремтячими пальцями діставав з гаманця гроші для наступної ставки. Бідолаха сідав грати не на власні. Впевнений у собі, він поклався на удачу і грав, розраховуючись... грішми пана. Коли вже було програно 16 рублів, виник страх: щаслива зірка зрадила його... Та ось гаманець спорожнів, і тоді Пашков вирішив вдруге ризикнути, через що і постраждав. Господаря не було вдома. Семен увійшов до сусідньої кімнати, відчинив ключем скриню, витяг з неї дві шовкові хустини і повернувся до гравців. Його, наче в спину, штовхало бажання повернути програне. Хустини оцінили в три рублі. Нещасний узяв карти, глянув і зрозумів: остання надія померла – козири були в інших руках.

Що відбувалось далі, розповіли архівні документи. Про виграні хустки дізнався соцький Григор'єв. Він забрав їх у музикантів і повернув власнику. Однак Мусановському цього виявилось замало, і він вирішив звернутися до суду. Яку вже мету переслідував наглядач, можна лише припустити. Рапортом же доніс, що Пашков витяг із його скрині не тільки хустини, а й конторські гроші - 25 рублів і міддю - 25 копійок, а потім повідомив його, Мусановського, що ті речі і гроші програв драгуну Московкіну.

Справу розглядав Донецький нижній земський суд (судовий розгляд відбувався у селі, яке знаходилось на території сучасного міста Слов'яносербськ). Під час допиту Семен

підтвердив: так, хустки брав, але не заради крадіжки, а щоб відіграти програє у карти і повернути їх власнику. Все інше, написане у рапорті наглядача, він заперечив: гроші зі скрині не крав; програш отримали музиканти, а не зазначений драгун. Обшук, вчинений за наказом суду, результату не показав. Та й Мусановський свої слова нічим не підтвердив. Другий допит відбувся у присутності священника, однак і при ньому Семен Пашков не зрікся попередніх свідчень. Все це спрацювало на його користь: у Донецькому суді визнали, що грошей із скрині наглядача підслідний таки ж не брав, а хустки витяг з метою відіграти панські гроші. Невдаху-гравця відправили до Слов'янська у колодках і в супроводі охоронців. Передали й виписку з матеріалами слідства.

У Слов'янському повітовому суді теж заходилися з'ясовувати, як то воно все насправді відбувалось. Дізнавшись, що його кріпак, а тепер колодник, знаходиться у Слов'янському острозі, надвірний радник Бантиш надіслав до суду звернення. У ньому поміщик наголосив, що кріпак Семен Пашков програв у карти квартируючим у Донецькому повіті драгунам його, Бантиша, 75 рублів, коня і сідло, чим спричинив образу не комусь іншому, а лише йому особисто. У зв'язку з цим він просив суд, на підставі закону і з його волі, нещадно покарати Семена батогами, після чого повернути того йому. Звернення було взято до відома. Суд визнав, що Пашков стягненню не підлягає, однак остаточне рішення передбачало відправку його до Катеринослава - на примусові роботи у так званому Робочому домі. Не зважаючи на те, що хустини наглядачеві Мусановському повернули, поставлену «на кон» і програє під час гри у карти суму з відсотками (3 руб і 18 коп) картяр мусив впродовж 3 місяців і 9 днів у тому Домі заробити і сплатити. Як би він не виправдовував себе і не запевняв суд своїм наміром повернути програє панські гроші, факт проникнення до чужої скрині і виймання з нього шовкових хустин свідчив проти нього. Обраний ним засіб не виправдовував поставлену мету навіть у ті часи.

10 квітня 1785 року рішення Слов'янського повітового суду відносно спокусника долі – кріпака Семена Пашкова - засвідчили своїми підписами суддя колезький асесор Максим Ракицький і два засідателі – капітан Григорій Раменський і поручик Дмитро Лихачов [1, арк. 255, 256, 256 зв., 281-283].

2 вересня 1795 року отаман села Прелесного Микита Савченко склав ревізьку сказку з переліком усіх підданих поміщика Слов'янського повіту Катеринославського намісництва статського радника Василя Васильовича Бантиша, Цей документ і дозволив авторові отримати деякі відомості про героя розвідки углиб повсякденного життя Подонцов'я тих часів. У ньому зазначено, що Семен Матвійович Пашков був вихідцем із Польщі, тобто, Правобережної України. Діставшись Бахмуту, 1782 року він засвідчив себе там, у провінційній канцелярії, а згодом опинився у Прелесному. Семен служив у пана дворовим. Йому було 35 років, коли

одного дня 1788 року він кудись зник. [2, арк. 234, 234 зв.]. Семен утік з села. Куди - невідомо. Вдруге не виправдав довіру пана. Мабуть, вирушив далі - на пошуки щасливої долі...

Честь нащадка мунтянського роду

На захоплення грою в карти не впливав поділ суспільства на класи: ця пристрасть однаково володіла людьми, не зважаючи на те, були вони бідні чи багаті, носили перуку чи вдягали козацькі шаровари.

Засновником одного з найстаріших поселень на території сучасного м. Краматорська був полковий хорунжий колишнього Ізюмського слобідського полку, а після відставки – поручик, Степан Юрійович Адамов – виходець з Мунтенії. Земний шлях поручика перервався 1771 року [3]. Всю нерухомість, яку він мав, успадкувала його дружина.

Важливе свідectво про перше поселення Адамових на річці Ближня Біленька було виявлено у журналі протоколів Торської воєводської канцелярії 1778 року. 26 січня, у «п'ятюк» (п'ятниця – В.К.), о 10-й годині ранку, до приміщення канцелярії прибув воєвода колезький асесор Федір Югович. Чекали на воєводського товариша – секунд-майора Василя Бантиша. Але через від'їзд, він того дня не з'явився, і засідання розпочали без нього. На порядку денному було п'ять доповідей - кожне вимагало невідкладного рішення. Перше стосувалося крадія Єлисея Ворожченка. За крадіжку 600 овець у мешканця Барвінкового Лук'яна Тимченка, Єлисея, підданого поміщиці села Вільхового Рогу Уляни Тимченкової, було жорстоко покарано батогами і повернуто поміщиці. Друге питання стосувалося поміщиці Адамової. За повідомленням Івана Сараєвського, який служив прикажчиком у воєводи Юговича, ним було затримано підданого поручиці Адамової. Спіймано, як то кажуть, «на гарячому»: той нарубав лісу на дрова у бойраці, що належав воєводі. Сараєвський передав зловмисника охороні канцелярії і просив учинити йому допит. Прикажчик наполягав, щоб було оглянуто бойрак і у підданих Адамової описано сирий ліс, нарубаний крадієм. Воєвода погодився. Він наказав допитати заарештованого, а підпоручику Конкіну надіслати указ і доручити йому взяти із собою трьох тутешніх сторонніх людей, їхати «в слободку Адамовой Беленькую», скласти опис вирубаного у бойраках лісу і надати той опис з рапортом до канцелярії [4]. Наказ колезького асесора Юговича містить цінну історичну інформацію. Він вперше засвідчує, що станом на початок 1778 року колишній хутір Степана Адамова уже став слобідкою, тобто, кількість його мешканців зросла, і хутір перетворився на слобідку. Що також важливо, вперше знайдено унікальний для локальної історії документ, який містить найстарішу, відому тепер дослідникам, згадку про сучасну назву селища Біленьке. Тож наприкінці січня 1778 року у

мальовничій долині на тлі мовчазних крейдяних гір, у теплих і затишних хатках, жили мешканці слободи Біленької – наші перші біляни...

19 січня 1781 року в Торській воєводській канцелярії було заслухано доповідь. Йшлося про рішення поручиці Килини Адамової та її дітей розподілити між собою на підставі загальної згоди нерухомий маєток, який вони успадкували від поручика Степана Юрійовича Адамова. Крім Килини Петрівни, участь у розподілі прийняли Бутирського піхотного полку прапорщик Іван, Катеринославського пікінерного полку Юрій, Іллірійського гусарського полку кадети Микола і Степан Адамови, а також їх сестра Пелагія – дружина померлого зауряд-підполковника Василя Шабельського [5, арк. 2].

У цьому документі найбільш значущою фігурою є старший син Килини Адамової – Іван, бо саме за ним записано частку нерухомості, яка представляє інтерес для історії громади Краматорська. У переліку того, що мав успадкувати Іван Адамов, записано наступне: «...На часть брата Ивана при речке Ближней Беленькой - мельница и земля со всеми угодьи, живущими на оной подданными и всем имеющимся строением» [5, арк. 2].

18 березня 1781 року Торська воєводська канцелярія наказала надати кожному спадкоємцю випис про розподіл нерухомого маєтку, а для набуття ними права володіння отриманою часткою запропонувала звернутись до відповідного державного органу згідно до чинного законодавства [5, арк. 9].

Але за рік сталося непередбачуване. 9 березня 1782 року поміщиця Торського повіту Килина Адамова подала до воєводської канцелярії чолобитну. В ній Килина Петрівна повідомила, що у січні минулого року, відчувши слабкість свого здоров'я, вона вирішила розподілити між своїми дітьми рівними частинами рухомий і нерухомий маєток, нажитий нею спільно з покійним чоловіком. З огляду на рішення матері, сини поміщиці визначили поміж собою частки маєтку і звернулись до Торського воєводи з проханням про здійснення роздільних записів. Через деякий час вона дізналась, що діти порушили її волю, розділивши маєток між собою непорівну: старші - Іван і Юрій - вирішили записати собі більші й кращі, аніж молодшим Миколі і Степану, частини. Килина Петрівна підкреслила, що обидва молодші сини – неповнолітні, раніше подана нею чолобитна не погоджена, і влада ще по тій чолобитній остаточне рішення не прийняла. Тож, на переконання матері, жоден із її синів і донька Пелагія не мали законних прав на визначені ними частини спадку. Тривогу матері викликала й ще одна важлива обставина. В чолобитній вона повідомляла про неї з жалем і гіркотою, які не могла приховати: «А ныне известилась я, что часто реченные мои сыновья, не имея о том имении никакого радения, и больше, нежели ко оному сделать приращение, тщатся расточить, как то уже старшие назначенные части намеревают в чужие руки заложить, что ежели от них самым делом исполнится, то я, а равно и меньшие их братья, можем претерпеть разорение и наивящею

обиду». Через зазначене, Килина Адамова просила владу призупинити виконання попередньої чолобитної про розподіл спадку між її дітьми. Старший син Килини – Іван – погодився з рішенням матері та просив до свого повернення з Казанського намісництва розподіл не чинити. Відповідний указ Катерининської провінційної канцелярії від 9 серпня 1782 року було надіслано Торському воєводі [5, арк. 18, 18 зв., 25].

До осені 1784 року Килина Адамова та її чотири сини все ще спільно володіли неподілимим нерухомим маєтком, який залишився від батька та був примножений матір'ю. Події, пов'язані зі спадком, почали стрімко розгортатися лише восени того року. Його остаточний розподіл між матір'ю та дітьми Адамовими відбувся 25 вересня 1784 року [6, арк. 1 зв., 2, 2 зв.]. 3 жовтня у Слов'янському повітовому суді було розглянуто донесення поручиці Килини Адамової, до якого вона додала розподільчий запис нерухомого майна, успадкованого її дітьми – підпоручиками Іваном, Юрієм і прапорщиками Миколою і Степаном [7, арк. 117, 120, 120 зв.].

11 січня 1784 року поміщиця Килина Адамова повідомила воєводську канцелярію про те, що син її - прапорщик Степан Адамов - «помешался умом». Маєток, яким вона володіла спільно з синами, було між ними ще не поділено. Тож посилаючись на хворобу сина, мати просила воєводу, щоб той не розглядав будь-яких звернень, пов'язаних з їх рухомим чи нерухомим майном, або векселями, коли вони надійдуть до суду за підписом Степана. Заборона мала бути встановлена на той час, поки він залишатиметься у такому стані. Ватажок місцевого дворянства Степан Таранов спільно з іншими дворянами засвідчив, що син удови Адамової дійсно перебуває в «помешательном разоме» і всьому місту про це відомо. 26 січня Адамова повідомила про напад і побиття її хворим сином. Він побив і порозганяв також дворових людей, погрожував їх різати. Щоб не сталося вбивства, мати просила владу забрати Степана до місця піклування. За рішенням канцелярії приставу міської поліції було наказано тримати хворого в окремій кімнаті будинку Адамових. Витрати, пов'язані з його охороною і утриманням, мали відбуватися за власний рахунок нещасного [8, арк. 22, 26, 46, 46 зв., 62, 62 зв.].

9 лютого з'явився наступний наказ. Помічник Торського воєводи Максим Павлов (того дня воєвода був відсутній через хворобу) доручив приватному приставу поліції звернутись до родини Адамових і запитати у матері, сестри і брата хворого Степана Адамова, чи готові вони прийняти його під свою опіку. У разі їх відмови могла виникнути загрозна ситуація: держава готова буде прийняти на себе опіку над рідною їм людиною, але тоді частка спадщини, яка йому належала, стане власністю казни [8, арк. 96, 98 зв.] Родина зволікала з відповіддю щодо рішення про опіку. Однак з'явилась додаткова обставина, яка змусила їх діяти.

Адамовим стало відомо, що 2 березня воєводська канцелярія розглядала промеморію, яку до Тору надіслав Таганрозький повітовий магістрат. До листа з Таганрогу були додані копії векселів на загальну суму 140 рублів. Векселедавцем був прапорщик Степан Адамов. Повернути заборговані гроші з відсотками вимагав канонір Редькін. Підлеглі доповіли воєводі Федору Юговичу, що ще напочатку року, 11 січня, поміщиця Килина Адамова повідомила канцелярію про хворобу її сина – біду, яка спіткала його наприкінці серпня 1783 року, а також про прохання удови заборонити на період хвороби розгляд владними установами будь-яких майнових і грошових зобов'язань Степана, зокрема, векселів. Про те, що Степан Адамов дійсно є «помешательным в разуме» підтвердила і перевірка, яку здійснив дворянський ватажок Степан Таранов з п'ятьма штаб- і обер-офіцерами. Рішення воєводи було логічним і зрозумілим: оскільки відповіді рідних щодо взяття прапорщика під свою опіку ще не надходило, поручиця Адамова має сплатити борг за векселями [8, арк. 149, 152, 152 зв.].

Зрозуміло, що, на думку матері, заборговані Степаном гроші повинні були залишитися вдома. З урахуванням рекабії і відсотків загальний борг складав 163 руб. 10 коп. [7, арк. 65, 67, 67 зв.]. У ті часи за таку суму коштів можна було купити, наприклад, 12 фур солі, тобто, близько 544 пудів [1, арк. 585, 585 зв., 594 зв.]. Тож Килина Адамова вирішила відстояти честь сина і захистити його від нахаби-каноніра. 6 березня вона повідомила Торську воєводську канцелярію, що «сумасшедшего сына ее прапорщика Степана Адамова впредь до исправления равно и доводящееся на часть его имяне берет на собственную ее опеку» [8, арк. 160, 163].

2 травня 1784 року прапорщик Іллірійського гусарського полку Степан Адамов просив Торську воєводську канцелярію надати пашпорти його підданам Петру Зеленському і Роману Литвиненку, яких він відправляв до Ростовської фортеці терміном на 29 днів. Звернення прапорщика до офіційного органу свідчить про те, що за два місяці він подолав хворобу і на той час уже був звільнений від домашньої ізоляції та опіки [8, арк. 314, 318].

Справу щодо векселів прапорщика С.Адамова далі розглядав уже Слов'янський повітовий суд. У центрі його уваги опинилась Килина Адамова. 24 вересня 1784 року, реагуючи на судові запити, вона висунула зустрічні питання. По-перше, заявила, що їй невідомо, чи підписи на векселях дійсно зроблені рукою її сина. По-друге, дала зрозуміти, що позивач не вказав, чи гроші, про які мова, спочатку було надано її Степану каноніром або іншим передавачем, а потім вже програні сином у карти. По-третє, повідомила, що під час перебування Степана у Ростові, він був достатньо забезпечений грошима, щоб відчувати в них потребу і позичати. Адамова наголосила: коли син сідав грати в карти, він був неповнолітній – тільки 10 грудня 1784 року йому мало виповнитися дев'ятнадцять років. А відтак, за законом, будь-ким підписані та видані в такому віці зобов'язання чи векселі мають бути знищені. Щодо дати народження Степана, вказаної нею, у суду виник сумнів. У довідці, одержаній судовою

установою від повітового дворянства, було написано, що станом на 17 березня 1782 року йому вже було дев'ятнадцять... Мати навмисне повідомила неправильну дату, чи в документи дворянства вкралася помилка, невідомо. У зв'язку з цим у суді вирішили скористатися більш надійним джерелом – метричною книгою, тому надіслали запити до священників двох церков у Слов'янську – Введенської та Воскресенської. Очікувана виписка не надійшла: оригінали «метрик» з церков були відправлені до духовного правління, а чернетки, за словами священників, невідомо куди поділися. Тоді суд надіслав запит до Ізюму, але духовне правління теж не змогло надати необхідний документ, бо, як виявилось, священники слов'янських церков не надсилали їм метричних книг за 1756 і 1757, а також 1765 рр. Суд одержав інформацію про Степана Адамова з місця його військової служби. Звідти повідомили, що прапорщик Адамов мешкає у місті Слов'янськ, а служить в Іллірійському гусарському полку, який перейменовано на Костянтиноградський легкокінний полк. Але в якості головного аргументу на користь Адамових постав закон. У ньому було записано, що листи чи записи, надані молодими людьми у віці до 20-ти років, які ще не отримали від батьків спадок, є недійсними. За довідкою місцевого дворянства, вік Степана Адамова вказану вимогу закону цілком задовольняв. З'ясуванням судом усіх перелічених обставин тривало більше місяця - до 2 листопада 1784 року [7, арк. 99, 101, 101 зв., 102, 139, 140, 150, 150 зв., 178, 179 зв., 180].

25 вересня 1784 року відбувся завершальний розподіл нерухомого майна між матір'ю і дітьми Адамовими [6, арк. 1 зв., 2, 2зв.]. 3 жовтня Слов'янський повітовий суд розглянув донесення поручиці Килини Адамової, до якого вона додала розподільчий запис нерухомого майна, успадкованого її синами. Мати визначила, кому - що і скільки [7, арк. 117, 120, 120 зв.].

Навесні наступного року поручиця Адамова нарешті вирішила скласти з себе обов'язки піклувальниці над маєтком, який належав синові. 27 березня 1785 року вона звернулась до Слов'янського повітового суду (1784 року містечко Тор перейменовано на Слов'янськ – В.К.) з відповідною чолобитною. Нерухомий маєток, який дістався Степану згідно до вчиненого розподілу з братами, але залишався під її опікою, мати просила «справить и отказать» за ним. Що саме належало затвердити за прапорщиком, вказано в рішенні суду: «В урочищах на Москальцевом свозе хутор, при речке Ближней Беленькой деревню Акилиновку (сучасне селище Біленьке Краматорської територіальної громади – В.К.) с принадлежащими ко оным всеми угодьи и состоящие при тех хуторе и деревне две мельницы, да в слободе Мояках дом и с мояцкими жителями в лесу полосное владение» [1, арк. 219, 220, 220 зв.].

Однак радіти і святкувати перемогу було зарано. 11 квітня 1785 року Слов'янський повітовий суд змушений був повернутися до розгляду «вексельного» питання, бо знову нагадав про себе канонір артилерійської команди фортеці Святого Димитрія Михайла Редькін. Він ніяк не міг вгамувати бажання - стягнути з прапорщика Адамова вексельний борг. Під час слідства

було повторно розглянуто і враховано аргументи обох сторін. Крім того, суд отримав пояснення і від самого прапорщика, а на той час уже підпоручика Степана Адамова. У поданому листі він написав: «В прошлом де 1783 году по допущению Божьему ум его, от чего ныне Бог да помиловал, был в развращении, несовершенном человеческого состояния, и по той несчастной причине, без всякой ему надобности, сам от себя, яко по неволе, будучи в городе Ростове, показанному канонеру Редькину в картежную игру, называемой «банк», проиграл денег сто сорок рублей, и за неимением их в наличности на ту самую сумму, а не взаимных, ему, Редькину, по случаю проигрышу, врознь, на три части, по объявлению дал три вексели». Підпоручик зазначить, що хоча канонір через Торський суд і вимагає з нього ті гроші, однак він просить з нього їх не стягувати, оскільки векселі дані Редькіну в той час, коли він, Степан, був «от Всевышнего в несчастии». Суддя колезький асесор Максим Ракицький прискіпливо поставився до порушеної справи. Він визнав, що заперечуючи отримання векселів за гроші, програні у заборонену гру в карти, позивач не довів суду, за що саме Степан Адамов йому їх надав. Суддя також взяв до відома, що підпоручик Адамов, через прикру обставину, досі офіційно не володіє своєю часткою майна – вона все ще знаходиться під опікою його матері. Гра в карти указами заборонена, крім гри у ломбер, кандрілію, пікет, контру і тіфіль, та й то лише на невеликі гроші. До того ж, письмовим зобов'язанням гравця -сина, ще не відділеного від матері, вірити, за законом, не дозволено. Висновок судді і засідателів був одностайний: Степан Адамов гроші позивачу не винен. Тож суд прийняв рішення на користь родини Адамових. Мати домоглася свого – честь сина була не заплямована [1, арк. 285, 289 зв.-292 зв.].

Крапку в цій історії було поставлено 13 червня 1785 року. Того дня Слов'янський повітовий суд розглянув чолобитну поміщиці поручиці Адамової, якою вона повідомила: «...Подлежащее по разделу на часть сына ее прапорщика, кой ныне подпоручиком, Степана Адамова имение по причине его умом помешательства отдано ей, Адамовой, в опеку; а ныне оной сын ее от сказанной болезни совершенно освободился, почему она означенное имение тому сыну ее в собственное его владение отдает» [1, арк. 395]. У селі поміщика Степана Адамова Акілініному був на річці млин, нараховувалось 28 хат, в яких мешкали 132 підданих поміщика [9]. Згодом це село перейде до рук одного з його братів. Але 1785 року все було саме так.

8 липня 1785 року поміщик підпоручик Степан Адамов повідомив Слов'янський повітовий суд про указ Державної військової колегії, який свідчив про його відставку. Військову кар'єру молодшого сина Килини Адамової було завершено [1, арк. 468 зв.].

«Вексельна справа» та все невидиме, що навколо неї відбувалось, залишилось за лаштунками минулого і на сумлінні причетних. Але вона й тепер ще викликає не одне запитання, відповіді на які назавжди поглинув час. Сучасникам залишається лише одне – задовольнити свою допитливість змістом уцілілих архівних документів.

Шлюб в обмін на волю

...Кріпак готовий був втратити волю, аби кохання, яке зустрів по дорозі життя, залишилося з ним назавжди.

11 квітня 1785 року у Слов'янському повітовому суді було обговорено справу «о записании польского выходца Василенка по желанию его за надворным советником Бантышем в вечное холопство» [1, арк. 285, 293]. Виписка із чолобитної Василенка свідчила, що він народився у Польщі, у містечку Гранові (Гранів - село в Україні, у Краснопільській сільській громаді Гайсинського району Вінницької області, - В.К.), де перебував у підданстві польського шляхтича Часновського; п'ять років тому, тобто 1780-го, вийшов звідти у межі Росії і під час ревізії був записаний у підданство Бантиша в його слободі Прелесній; нині ж без всякого примусу, за згоди поміщика, бажає одружитися на його кріпачці дівці Уляні і «быть за ним, Бантышем, в вечном холопстве». Переселенець, схоже, добряче здивував суддю і обох засідателів, які про подібний випадок чули вперше. Василенко просив «о записании его за оным Бантышем в холопство с тем, если оная девка за него выдана будет и прижитым с нею детям в том холопстве о бытии учинить по указам» [1, арк. 285, 293].

Суддя Максим Ракицький вирішив перевірити викладене у чолобитній. Василенка викликали до суду. Він змушений був уголос підтвердити написане. Допит не виявив протиріч. Зі свого боку надвірний радник письмово запевнив суд, що «он помянутую девку за ево, Василенка, с тем, чтоб быть ему в него в вечном холопстве, выдать согласен» [1, арк. 285, 293]. Таким чином, щодо згоди на весілля між підданим і поміщиком домовленість було досягнуто. Зупинка полягала лише в одному: Бантиш хотів отримати гарантію того, що закріпачення вільної людини буде здійснено на підставі закону. Для прийняття рішення з цього питання суду знадобилось переглянути відповідний закон і укази, починаючи з 1742 року. Все, що стосувалося Василенка, відповідало законодавчим вимогам. Згідно до ревізії підданий дійсно значився за Бантишем; за власним бажання, а не з примусу, у разі одруження на Уляні, давав згоду стати його кріпаком; належав не до числа полонених поляків, а був добровільним вихідцем з Польщі; мав уже в Росії і придбану осілість. Всі вказані обставини слугували суду підставою для надання Бантишу гарантій законного закріпачення підданого [1, арк. 294, 295, 295 зв.].

Та все ж, одна перешкода постала на заваді. Ще 1783 року з бувшої Азовської губернської до бувшої ж Катерининської провінційної канцелярії було надіслано указ. Він стосувався вільних людей – представників різних народів, записаних у період проведення ревізії 1782 року. Щодо кожного з них, без виключення з огляду на статтю і закон, той документ вимагав діяти згідно до указу від 28 липня 1781 року, а саме: «оставляя им свободу избрать такой род жизни, какой сами они за благо рассудят на пользу общую, а для собственного своего пропитания, следственно в согласие с манифестом 17 марта 1775 года, написать их в купечество, мещанство или службу государственную, кто куда пожелает и способен явиться, а отнюдь их ни за кем не укреплять» [1, арк. 294 зв., 295].

З огляду на вимоги указів 1783, 1781 та маніфесту 1775 рр., у надвірного радника Бантиша виник сумнів щодо права на закріпачення Василенка. Поділяючи думку поміщика, суддя Торського повітового суду вирішив заручитися рішенням більш вищої інстанції – правління Катеринославського намісництва. Туди й було відправлено донесення з проханням про необхідну резолюцію [1, арк. 295 зв.]. Якою вона була, невідомо: документ в архіві не знайдено.

Пошуки документальних свідчень про подальшу долю підданого поміщика Бантиша не відкрили його ім'я, але несподівано подарували унікальні факти, що стосувалися поселення в Слов'янському повіті, де мешкав Василенко - переселенець з Правобережної України. Відомості про слободу Прелесну, якою володів Василь Бантиш, вказано у протоколі засідання Слов'янського повітового суду від 16 вересня 1785 року. Появою їх ми зобов'язані самому поміщику. Він звернувся до суду з проханням надати йому свідоцтво – офіційний документ, який би підтвердив кількість підданих – мешканців його слободи, а також містив перелік всього, що в ній знаходилось на той час. Відповідну довідку повітовий суд запросив і отримав від Слов'янського нижнього земського суду. В ній було засвідчено, що за даними ревізької сказки у слободі Прелесній мешкали 193 душі чоловічої статі – піддані колезького радника Бантиша. Всі вони - малоросіяни, тобто українці. У слободі був вівчарний завод, в якому налічувалось 390 овець і 10 баранів; були два млини: водяний - на чотири борошняні камені, а також вітряк – на один борошняний камінь; дерев'яна кузня з одним горном і міхом. А ще – панський будинок з належними службами і 65 хат підданих поміщика. Дача Василя Бантиша налічувала 4000 десятин вжиткової та 400 десятин нежиткової землі [1, арк. 628, 628 зв.].

Мрія підданого Бантиша про одруження, схоже, не здійснилась. Про те, що вони з коханою стали чоловіком і дружиною, про народжених ними дітей мала би свідчити ревізька сказка села Прелесного наступної, 5 ревізії, яка проводилась згідно до указу 1794 року. Однак перевірка цього документу показала негативний результат. Отаман села Прелесного Микита Савченко подав ревізьку сказку на дворових людей, великоросіян за національністю, поміщика

статського радника Василя Бантиша 2 вересня 1795 року. Першою в переліку було записано дівку Уляну Іванову доньку віком 43 років (на час проведення попередньої, 4-ї, ревізії їй було 30 років), яка мала позашлюбну дитину – 16-річну дівчинку Гафійку (на час 4 ревізії – 3 рочки) [2, арк. 234]. Іншої жінки з таким ім'ям серед дворових людей і селян цього села більше не було.

В ревізській сказці, до якої було записано інших селян села Прелесного, за національністю – малоросіян, на прізвище Василенко знайдено трьох чоловіків: Корній, Денис і Григорій. На час ревізії 1782 року Корній Кондратович Василенко мав за плечима 40 років і багатодітну родину. Дружина Параска народила йому п'ятьох дітей. У сказці отаман записав: Феодосія – 18 років, Євдокія – 15 років, Тетяна – 10 років, Лаврентій – 7 років і Агафія – 2 місяці. Попереду на них чекало нещастя: 1783 року дружина Корнія померла, і того ж року пішла з життя наймолодша донька - Агафія. Діти залишились сиротами. А наступного, 1784 року, горе зросло: батько залишив Прелесне і невідомо куди втік. 1789 року померла Феодосія, і тоді ж втекла з села Тетяна. Євдокія вийшла заміж. І в батьківській хаті залишився один Лаврентій [10].

Тож Корній Василенко, якого 1785 року в селі вже не було, не міг стати героєм цієї історії – просити пана про шлюб. Залишались Денис і Григорій. У той час, коли відбувалась ревізія 1782 року, Денису Васильовичу Василенку виповнилося 20 років, а Григорію Прокоповичу Василенку – 23. У ревізській сказці 1795 року отаман Савченко про обох повідомить: Денис утік з Прелесного 1785 року, а за чотири року потому втік з села і Григорій [10]. Хто з них міг закохатися у дворову дівку Уляну і просити пана про шлюб, для нас і наступних дослідників, мабуть, назавжди залишиться загадкою.

СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ЦДІАУ у м.Києві. Ф. 1853, оп. 1, од. зб. 362.
2. ДАХО. Ф. 31, оп. 141, од. зб. 110.
3. ЦДІАУ у м.Києві. Ф. 1853, оп. 1, од. зб. 72. Арк. 7.
4. ЦДІАУ у м.Києві. Ф. 1798, оп. 1, од. зб. 13. Арк. 36, 36 зв.
5. ЦДІАУ у м.Києві. Ф. 1798, оп. 1, од. зб. 37.
6. ЦДІАУ у м.Києві. Ф. 1853, оп. 1, од. зб. 329.
7. ЦДІАУ у м.Києві. Ф. 1853, оп. 1, од. зб. 320.
8. ЦДІАУ у м.Києві. Ф. 1798, оп. 1, од. зб. 75.
9. ЦДІАУ у м.Києві. Ф. 1853, оп. 1, од. зб. 27. Арк. 11-12.
10. ДАХО. Ф. 31, оп. 141, од. зб. 73. Арк. 1067, 1067 зв., 1069.

Слѣдующая уроченная крѣсть Запорожскій по
мѣсто влѣдѣца вѣдѣнна пожеланію
ѣго Запорожскій сотѣнникъ Савѣдѣвъ
Слѣдую холотствѣ; покоторой знамен
ской вѣдѣнно вѣдѣнна вѣдѣнна вѣдѣ
любимой крѣсть. что онъ родилъ
вѣдѣнно вѣдѣнно вѣдѣнно вѣдѣнно
пожеланію вѣдѣнно вѣдѣнно вѣдѣнно
пожеланію вѣдѣнно вѣдѣнно вѣдѣнно

Фрагмент протоколу Слов'янського повітового суду від 11 квітня 1785 р.